

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито сутність понять «освітнє середовище», «освітнє середовище дошкільного навчального закладу», «потенціал», «педагогічний потенціал»; розглянуто теоретико-методологічні положення щодо визначення педагогічного змісту освітнього середовища дошкільного навчального закладу; визначено основні компоненти структури освітнього середовища, що зумовлюють реалізацію його потенціалу, шляхи забезпечення ефективного розвитку особистості в умовах дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: освітнє середовище, середовище дошкільного навчального закладу, педагогічний потенціал, розвиток особистості.

© Кошіль О.П., 2017

Вступ. В умовах інтеграції України в європейській освітній простір, відповідно до «Дорожньої карти освітніх реформ на період 2015–2025 років», у контексті сучасної освітньої тенденції щодо орієнтації на розвиток особистості кожної дитини забезпечення якості дошкільної освіти як першочергової ланки освіти постає однією з актуальних проблем сьогодення. Якість дошкільної освіти багато в чому визначається якістю створених освітніх умов, головною серед яких є освітнє середовище дошкільного навчального закладу, що забезпечує оптимальний розвиток особистості.

Освітній процес в дошкільних навчальних закладах здійснюється відповідно до законів України «Про освіту» (1991 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), Базового компонента дошкільної освіти (2012 р.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.), Положення про дошкільний навчальний заклад (2003 р.), нового Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів (2016 р.), листа МОН України «Щодо організації освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році» (2016 р.) та інших нормативно-правових актів.

У Державному стандарті дошкільної освіти України, яким є Базовий компонент дошкільної освіти, зведено норми і положення, що визначають державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6–7 років, сумарний кінцевий показник набутих дитиною компетенцій перед її вступом до школи. Утім, не зазначені умови, в яких відбуватиметься розвиток і виховання дітей дошкільного віку. Тому сучасна професійна підготовка вихователів дітей дошкільного віку орієнтується насамперед на

професійну діяльність педагога, а не на його готовність проектувати освітнє середовище ДНЗ та успішні соціальні ситуації розвитку дітей.

Метою статті є осмислення педагогічного потенціалу освітнього середовища дошкільного навчального закладу та шляхів забезпечення ефективного розвитку особистості в умовах дошкільного навчального закладу.

Проблемі освітнього середовища та його впливу на ефективність освіти відведено одне з пріоритетних місць у сучасній педагогічній науці і практиці. Поліаспектне поняття «освітнє середовище» активно досліджується впродовж останніх кількох десятиліть як зарубіжними, так і вітчизняними психологами і педагогами. Теоретичні основи проблеми взаємодії людини і середовища розглядаються у дослідженнях А. Бандури, Р. Бейкера, Л. Виготського, Дж. Гібона, К. Левіна, М. Хейдметса та ін. Значущість середовища у процесі становлення і розвитку особистості на різних етапах життя розкрито у працях К. Абульханової-Славської, Н. Крилової, О. Леонтьєва, Д. Марковича, М. Черноушка та ін.

Для нашого дослідження особливо цікавим є науковий доробок, в якому освітнє середовище вивчається як чинник освіти особистості (М. Братко, Н. Гонтаровська, С. Дерябо, В. Желанова, В. Козирев, Ю. Мануйлов, Т. Менг, К. Приходченко, В. Слободчиков, В. Ясвін та ін.).

Вплив середовища на розвиток дитини дошкільного віку визначається зарубіжними вченими як одна з найважливіших наукових проблем. У полі зору дослідників, зокрема, перебувають такі питання: організація навчання як звичайного плину життя дитини у спеціально створеному середовищі (Н. Михайленко, Н. Короткова, Л. Новикова, С. Новоселова та ін.); оптимізація

предметно-просторового середовища розвитку (Дж. Дьюї, М. Монтесорі, Р. Штайнер та ін.); вплив освітнього середовища на раннє дитинство (А. Рейнолдс, П. Стівенс, Е. Хігінс); розвиток дитини у природному, соціальному, економічному та культурному середовищі (П. Брандт, М. Текстор, П. Тіссен).

Поняття «середовище» починає активно використовуватись у педагогічних методиках ХХ ст.: педагогіка прагматизму Дж. Дьюї; методика М. Монтесорі; Вальдорфська педагогіка Р. Штайнера; організація дитячого середовища за Н. Йорданським; педагогіка середовища за С. Шацьким; соціальне середовище дитини за П. Блонським; педагогіка оточуючого середовища за А. Макаренком; предметно-просторове середовище за Є. Тихеевою та ін. На початку ХХ ст. педагоги-дослідники наголошували на важливості саморозвитку дитини. Саме тому в цілій низці досліджень того часу підкреслюється, що об'єктом впливу педагога має бути не дитина, не її риси чи характер, не її поведінка, а насамперед умови, в яких відбуватиметься збагачення суб'єктного досвіду дитини, її саморозвиток і самореалізація.

У своїх працях науковці по-різному підходять до тлумачення сутнісного змісту поняття «освітнє середовище», зокрема «освітнє середовище дошкільного навчального закладу». Так, дослідниця М. Братко, аналізуючи наукові підходи до тлумачення поняття «освітнє середовище», прийшла до висновку, що «під освітнім середовищем розуміють багаторівневу систему умов/обставин/чинників/можливостей, яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах — цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному». На її думку, освітнє середовище варто розглядати як загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє значну роль у модифікації її поведінки, впливає на розвиток і формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості (Братко М.В., 2014, с. 16).

Більш детальне визначення дає В. Ясвін, зазначаючи, що освітнє середовище варто розглядати як сукупність впливів і умов формування особистості, а також можливостей для розвитку, що містяться в її оточенні (Ясвін В.А., 2001, с. 11).

Погоджуємося з думкою вченого В. Слободчиков, який у своїх працях зазначає, що об'єктивне освітнє середовище можна охарактеризувати за двома показниками: насиченість освітнього середовища (ресурсний потенціал) і його структурування (спосіб організації) (Слободчиков В.І., 2000).

М. Урбанська визначає освітнє середовище дошкільного навчального закладу як сукупність

спеціально створених матеріальних і духовних умов у відкритій педагогічній системі, в якій за рахунок активної взаємодії педагога і дошкільника на основі принципів синергетики виникає нелінійний резонансний ефект посилення малих педагогічних впливів, що сприяє узгодженню темпів і рівнів розвитку, становленню творчої особистості, а також виникненню якісно нового рівня дошкільної освіти (Урбанська М.В., 2010, с. 211).

Науковець С. Литвиненко підкреслює, що середовище можна назвати освітнім лише тоді, коли життя дитини в ньому надає їй можливість для самореалізації, якщо головною ціллю такого середовища є особистісний розвиток всіх учасників освітнього процесу (Литвиненко С.В., 2010).

Дослідниця О. Малихіна вважає поняття «освітнє середовище» одним з ключових у педагогіці. У своїх працях вона зазначає, що у дитини, яка знаходиться в освітньому середовищі ДНЗ, задовольняються основні потреби і можливості розвитку, які забезпечують гармонійне виховання (Малихіна О.В., 2002, с. 15).

Як свідчить проведений аналіз наукових джерел, більшість науковців визначають освітнє середовище дошкільного навчального закладу як систему створення умов і засобів організації навчання, розвитку, виховання дітей дошкільного віку.

Вважаємо, що педагогічний зміст освітнього середовища ДНЗ можна визначити такими ключовими аспектами:

- розвиток (реалізація потенціалу як дитини так і педагога);
- безпека (створення сприятливих умов для суб'єктів);
- фасилітативна взаємодія (узгодження інтересів і цінностей суб'єктів);
- активність (розвиток пізнавальних умінь у дітей дошкільного віку);
- збереження психологічного здоров'я (забезпечення умов гармонійного особистісного розвитку, успішної адаптації дитини у соціумі);
- виховання (створення умов для систематичної і організованої взаємодії вихователя і вихованця, у процесі якої відбувається формування особистості).

Враховуючи структуру педагогічного процесу (освіту, виховання і розвитку), можемо стверджувати, що освітнє середовище як система вміщує освітнє, виховне та розвивальне середовища.

Сутність поняття «потенціал» у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» подано як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил та ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, діяльності, сфері; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [3, 902].

У найзагальнішому розумінні потенціал (від *латин.* *potencia* — узагальнена здатність, можливість, сила) розглядається як засіб, ресурси, які є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення планів, рішення будь-яких завдань як можливості окремої структури в певній галузі.

Проведений аналіз різноманітних психолого-педагогічних джерел з усією очевидністю свідчить про те, що поняття «педагогічний потенціал» як самостійне явище все більше привертає увагу дослідників, відповідно наповнюється науковим сенсом, набуває термінологічного статусу в понятійному апараті педагогіки.

Так, науковець В. Митрахович зазначає, що педагогічний потенціал — це те, що властиве людині і соціуму в цілому, а також соціально значима властивість предметів і явищ, що забезпечує певні можливості, здібності, ресурси, спрямовані на формування і розвиток особистості. Це те, що утворює, розвиває і здійснює педагогічні функції, які полягають в прямому або опосередкованому впливі на процес утворення.

Педагогічний потенціал, на думку вченого, є не статичним, а таким, який постійно розвивається і еволюціонує. Його динамічність зумовлює процес переходу суб'єктів педагогічного процесу з одного стану в інший, більш досконалий (Митрахович В.А., 2008, с. 16).

З огляду на зазначену проблему погоджуємося з думкою вченої О. Горчакової, яка стверджує, що, вивчивши потенціал освітнього середовища, можна не тільки використовувати його можливості в навчально-виховному процесі, а й на основі цілеспрямованої актуалізації педагогічного потенціалу різних компонентів створювати, моделювати середовище відповідно до потреб педагогічного процесу (Горчакова О.А., 2014, с. 13).

Нам імпонують погляди науковця І. Лебеденко, яка, характеризуючи педагогічний потенціал освітнього середовища, підкреслює, що його вплив на виховання і розвиток особистості є більш ефективним, ніж безпосередні виховні засоби, оскільки під час перебування дитини в освітньому середовищі не відбувається прямого впливу на особистість, а здійснюється багатогранний вплив на її дії і поведінку не тільки на свідомому, але й на підсвідомому рівні, отже, майже не відбувається супротив з боку вихованця (Лебеденко І.М., 2011, с. 261).

Здійснений аналіз наукових праць дає змогу дійти висновку про те, що педагогічний потенціал конкретного освітнього середовища дошкільного навчального закладу не визначається лише наявністю засобів виховання і навчання, спеціально організованих приміщень тощо. На нашу думку, педагогічний потенціал освітнього середовища

дошкільного навчального закладу визначається можливістю як для дитини, так і для педагога взаємодіяти із середовищем, освоювати, проектувати, змінювати його у процесі особистої діяльності.

Як зазначає М. Братко, ступінь взаємодії та освоєння особистістю освітнього середовища залежить і від особливостей цього середовища. Дослідниця, аналізуючи праці американського педагога Д. Дьюї, робить висновок про те, що педагоги мають отримати такі знання, які дадуть змогу ефективно використати педагогічний потенціал освітнього середовища, його унікальні особливості, що сприятиме розвитку особистості (Братко М.В., 2016, с. 9).

З огляду на вищевикладене, ми виокремили у структурі освітнього середовища три основні компоненти, пов'язані з комплексом умов, що забезпечують організацію життя дітей дошкільного віку в ДНЗ, а саме:

— просторово-предметний, що зумовлює:

- а) формування у дітей досвіду взаємодії з оточуючим світом;
- б) становлення і розвиток мотивів різноманітної діяльності;
- в) збагачення суб'єктного досвіду дітей;

— соціально-контактний, що зумовлює ефективну, позитивно-емоційну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу на засадах партиципації (дитина і дорослий — рівні партнери у взаємодії);

— змістово-діяльнісний, що зумовлює відкритість освітнього простору, можливість вільного вибору для дитини, створення діяльнісного середовища, яке поєднує і використовує ресурси і можливості попередніх зазначених компонентів.

Безумовно, не завжди освітнє середовище забезпечує ефективний розвиток особистості. Причиною може бути як неготовність дитини до потреб освітнього середовища, так і недостатньо розроблений теоретико-методологічний інструментарій розвитку самої дитини. Вважаємо, що зазначену проблему можна подолати, акцентуючи увагу на окремих аспектах, а саме:

— підвищенні вимог до планування освітнього середовища;

— забезпеченні балансу:

- а) між освітою і самостійною діяльністю дітей;
- б) між діяльністю, яку ініціює вихователь, і діяльністю, ініційованою дітьми;
- в) між наслідуванням і творчістю;

— розробленні інструментарію оцінки освітнього середовища, за допомогою якого будуть перевірятися не результати дітей, а умови, створені в ДНЗ для розвитку дітей;

— застосовуванні педагогічного і психологічного діагностування для створення освітніх

програм та індивідуального освітнього маршруту дитини;

— забезпеченні варіативності освітніх програм, підходів до розвитку, освіти та виховання як системи, складові якої здатні до саморегуляції відповідно до викликів, що постійно змінюються.

Зважаючи на зазначене, варто наголосити, що оцінка освітнього середовища ДНЗ та його інструментарію відображена у нормативних документах, як-от: «Рейтингова шкала для оцінки освітнього середовища у ранньому дитинстві» (Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS)), стандарт ISSA (International Step by Step

Association), наказ МОН України «Про затвердження гранично допустимого навчального навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних типів та форм власності» № 446 від 20.04.2015 р., лист МОН України «Щодо визначення рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку за допомогою кваліметричної моделі» № 1/9-535 від 06.11.2015 р. та ін.

Висновок. Вважаємо, що зазначені нами принципи можуть виступати основними орієнтирами при проектуванні педагогами освітнього середовища дошкільного навчального закладу, що забезпечуватиме вирішення освітніх і виховних завдань в умовах сучасної дошкільної освіти.

ДЖЕРЕЛА

1. Братко М.В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління / М.В. Братко // Збірник наукових праць. — 2014. — № 22. — С. 15–20.
2. Братко М.В. Управління професійною підготовкою фахівців в умовах Університетського коледжу: теоретичний аспект / М.В. Братко // Science Rise: Pedagogical Education. — 2016. — № 7 (3). — С. 9–16. — DOI: <http://dx.doi.org/10.15587/2016.74526>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К., Ірпінь : Перун, 2010. — 1140 с.
4. Горчакова О.А. Середовищний підхід до управління навчальним закладом в умовах полікультурності / О.А. Горчакова // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». — Черкаси : ЧНУ, 2014. — Вип. 209, ч. 1. — С. 13.
5. Лебеденко И.М. Воспитательная среда образовательного учреждения МВД России : дис. ... к.п.н. : 13.00.08 / И.М. Лебеденко. — М., 2011. — 261 с.
6. Литвиненко С.В. Развитие познавательной активности в преддошкольный период [Электронный ресурс] / С.В. Литвиненко // Журнал научно-педагогической информации. — 2010. — № 4. — Режим доступа : <http://www.paedagogia.ru/2010/41-04/208-litvinenko>
7. Малихіна О.В. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність / О.В. Малихіна // Рідна школа. — 2002. — № 10. — С. 15–16.
8. Митрахович В.А. Потенциал как педагогическая категория [Электронный ресурс] / В.А. Митрахович // Известия ВГПУ. — 2008. — № 9. — С. 16–20. — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/potencial-kak-pedagogicheskaya-kategoriya>
9. Слободчиков В.И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / В.И. Слободчиков // II Российская конференция по экологической психологии. Тезисы. (Москва, 12–14 апр. 2000 г.). — М., 2000.
10. Урбанская М.В. Образовательная среда как фактор формирования готовности ребенка к обучению в условиях дошкольного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М.В. Урбанская. — СПб., 2010. — 211 с.
11. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. — М. : Смысл, 2001. — 365 с.

Кошиль О.П.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ДОШКОЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье раскрыта сущность понятий «образовательная среда», «образовательная среда дошкольного учебного заведения», «потенциал», «педагогический потенциал»; рассмотрены теоретико-методологические положения по определению педагогического содержания образовательной среды дошкольного учебного заведения; определены основные компоненты структуры образовательной среды, обуславливающие реализацию его потенциала, пути обеспечения эффективного развития личности в условиях дошкольного учебного заведения.

Ключевые слова: образовательная среда, среда дошкольного учебного заведения, педагогический потенциал, развитие личности.

O. Koshil

**PEDAGOGICAL POTENTIAL OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT
OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION**

The article deals with the essence of the concepts of "educational environment", "educational environment of preschool institution", "potential", "pedagogical potential"; examines theoretical and methodological position for determining the educational content of the educational environment of preschool educational institution; determines the basic components of the structure of educational environment caused the realization of its potential; the ways of ensuring effective personal development in terms of preschool educational institution.

The quality of preschool education is largely defined by quality of created educational conditions, the main of which is the educational environment of preschool educational institution that provides the best development of the individual.

In the State Standard of Primary Education of Ukraine, which is the basic component of preschool education, the rules and regulations that determine state requirements to the level of education and development of the 6 (7) years old child are introduced; total final figure of acquired competences of a child before his entry the school. However, conditions, in which preschool children's development and education are held, are not indicated.

Thus, modern professional training of preschool children educators focuses primarily on the professional work of the teacher, not the design of his willingness to preschool educational environment, successful social situations of the children.

Pedagogical significance of research problem has caused the aim of the article: to determine the educational potential of the educational environment of preschool educational institution and to ensure the effective development of the individual in terms of preschool educational institution.

Key words: *educational environment, environment of preschool educational institution, teaching potential, personality development.*

Стаття надійшла до редакції 17.10.2016

Прийнято до друку 23.10.2016